

מרלין ילום ההיסטוריה של השד הוצאת זמורה ביתן, 1999. 304 עמודים.

ספרה של ילום, ההיסטוריה של השד, משתייך לעבודות ולפרסומים מתרבים שעניינם הגוף בהקשריו התרבותיים, ולספרות פמיניסטית העוקבת ומבררת את ההקשרים שבהם העשייה התרבותית והפוליטית ממוקדת בגופן של נשים, או באיבר מסוים בגוף זה, ואת השלכותיה על דימוין ומעמדן ועל כינון כנשים.

האיבר הנשי הייחודי שילום מתמקדת בו הוא השד, וכהיסטוריונית היא מספרת את "סיפור השד" כסיפור תרבותי היסטורי-כרונולוגי מערבי שאותו היא מחלקת לתקופות משנה. נקודת-המוצא לחלוקה משנית זו מעוגנת בטיעון המרכזי של ספר זה שלפיו שדי האישה הם איברים מנוכסים: על-ידי הכנסייה או הממסד הדתי, הגברים, המדינה, הרופאים, השוק, עולם התקשורת והפרסומת ורק לאחרונה על-ידי הנשים עצמן.

הגורם המנכס המרכזי לתקופה היסטורית מסוימת, להגדרתה, ניכר במובחנות השיח והייצוג התרבותי של השד, מחד גיסא, ובתביעות הנורמטיביות מנשים להיענות לצווים של הממסד המנכס או להסתכן בתיוגים שליליים או בהדרה, מאידך גיסא.

עם תיוזה מרכזית זו ילום לוקחת אותנו אל שתי נקודות-מפנה במחצית השנייה של המאה. נקודת-מפנה אחת היא תחילת פעילותה של תנועת הנשים הפמיניסטית האמריקאית של סוף שנות השישים, שבטקס של שריפת החזיות פתחה את מאבקה הציבורי, הפוליטי והאישי. טקס זה היווה מעשה סמלי ומשחרר משליטה של מוסכמות ותביעות נורמטיביות מגדריות, וחלק ממעשה סמלי של שחרור הגוף מכבלי ההגדרות התרבותיות המערביות הבורגניות. רק קריאה בספרה של ילום, המתמקד בהיסטוריה המנכסת של השד, מאפשרת לבחון מחדש את המשמעות שייחסו, ושיש לייחס, למעשה סמלי וטקסי זה, ובמקום "שיגעון של פמיניסטיות אמריקאיות" לראות בו תחילתו של המאבק להחזרת הגוף ואיבריו לשליטתן של נשים.

נקודת-מפנה חשובה נוספת המאפיינת את מאבקן של נשים ב"כוחות המנכסים" היא ההתארגנויות של נשים אמריקאיות, "נפגעות סרטן השד" בפרט ונפגעות המערכת הרפואית הגברית בכלל, נגד מערכת רפואית הממשיכה לטפח את פולחן "האישה – כשדיה" ואת האישה כרותת-השד כ"לא-אישה". הנשים החולות בסרטן השד או כרותות-השד מתארגנות נגד ממסדים אלה ותובעות את חשיפת העובדות, את העלאת הנושא לסדר-היום הציבורי במקום השתקתו, את הזכות להכריע לגבי הטיפול ולגבי השיקום. המאבק נגד הניכוס, ההשתקה וההסתרה, ילום טוענת, מסביר גם את הופעתם לראשונה של ביטויים אומנותיים של חוויות נשיות אלה.

אל מי מכון הספר?

אחת הבעיות של הספר, ומכאן גם בכתיבה עליו, היא בהגדרת הקהל שאליו הוא מכון. מחד גיסא נדמה שהוא מכון לציבור הרחב ועל-כן אין הוא מחויב בעמידה קפדנית של כתיבה מדעית, קרי, בהתחברות להקשרים מושגיים ככלים לניתוח, ובהסבר היצף העובדות, הנתונים והציטוטים המובאים בו, שהם מורכבים לאין-ערוך וסותרים לעיתים זה את זה, וכיצד הם מתקשרים לתיוזה המרכזית של הספר. אך כטקסט המכוון לציבור הרחב הוא עמוס בציטוטים ובעובדות, בסיפורים ולעיתים בפרטי-פרטים דקדקניים לגבי קטע

היסטורי מסוים. הקוראים שאינם מחפשים את הטקסט המדעי, הפולמוסי או האחר יתייגעו בקריאתו ואולי אפילו ילכו לאיבוד מבחינת המסר המרכזי הטמון בו, שגם הקוראים המצויים בנושאים אלה מוצאים את עצמם לא אחת אובדים במבוכיו.

מאידך גיסא, לגבי הקורא המצוי בספרות ובדיון הסוציולוגי העכשווי בגוף, הספר מרפרף ומתעלם לא אחת מסוגיות מרכזיות שהנתונים המובאים בו מעלים, כגון: ההיבט הריבוני שבתהליכי הניכוס, ההיבט הכלכלי והמנצל שבתהליכי הניכוס ועוד. מבחינה זו, של הציבור שאליו הספר מכוון, הייתי מגדירה את הספר המונומנטלי הזה כספר מוחמץ.

אך עם זה, רוחב היריעה, ראשוניות הדיון בנושא המורכב של השד – כאיבר, כחלק פונקציונלי בגוף, כמוטען משמעויות, כמתווך, כמושא של... – המחויבות האימהית, המהות האימהית-הנשית, המהות האירוטית, ובמקביל ראיית הגוף הנשי כמקור להנאה, לכוח, לצייתנות, למתחים, לחרדות, ולאיום קיומי; כל אלה מעלים שאלות סוציולוגיות לאין-ספור לגבי כינון האימהות סביב ההנקה ומקורותיה ההיסטוריים, התרבותיים והמגדריים, שאלות העולות תדיר לסדר-היום של נשים בישראל. ההקשר הריבוני והשד, הגדרות דימויים ופרקטיקות מרבדות, השד והסדר הציבורי, המגדרי, הפוליטי – כל אלה הן דוגמות לשאלות סוציולוגיות נוספות העולות מתוך הטקסט והתובעות התייחסות.

מכאן שמעבר להעזה ולמתן הלגיטימיות ל"חשיפת" השד, על כל מטעניו, לעין הציבורית והאקדמית, ספר זה יכול לשמש מקור בלתי-נדלה להתייחסות ולעשייה סוציולוגית עשירה, שתרומתה יכולה להיות רבה לדיון הסוציולוגי הישראלי בגוף; וכן לשאלות רבות הממלאות את סדר-היום של נשים בישראל, החשופות כמעט בלעדית לשיחים מנכסים למיניהם.

דלילה אמיר

אוניברסיטת תל-אביב